

Hovedpersoner og kvindeskikkelser

Replik til Knud Wentzels artikel »Per og Pelle« i
Pontoppidaniana nr. 3 (2024)

ELIZABETH BLICHER

FORORD

Det følgende er en replik til Knud Wentzels artikel "Per og Pelle. Om to eksistentialer" i *Pontoppidaniana nr. 3 (2024)*. Artiklen er en karakteristik af hovedpersonerne i henholdsvis Henrik Pontoppidans *Lykke-Per* (1898-1904) og Martin Andersen Nexøs *Pelle Erobreren* (1906), altså Per Sidenius og Pelle Karlsson, med henblik på at fremstille deres "psykiske grundkræfter" (Wentzel 2024: 44). De to grundkræfter peger ifølge læsningen frem mod en oplevelse af henholdsvis identitet og individualitet.

Det er disse to psykiske grundkræfter, der udgør de omtalte eksistentialer. Et *eksistentiale* findes ikke som substantiv i *Ordbog over det danske sprog*, som Wentzel anfører i fodnoterne, men som adjektiv henviser det til det "som vedrører eksistensen, som er afgørende for, som griber dybt ind i menneskets (åndelige) liv" (smst.: 44). Hvor begreberne kommer fra og hvad de i dybere forstand indebærer, er jeg nysgerrig på.

Romanerne tilhører samme tradition, nemlig udviklingsromanens, men hører ikke desto mindre hjemme i to forskellige historiske perioder og fremstiller to forskellige skæbner. Wentzels fremstilling samler sig dog eksplicit om hovedpersonernes udvikling som kønsvæsener, hvorfor de relevante kvindefigurer med hans formulering er "skåret ud" af romanerne og sammenholdt med hovedpersonens udvikling og åndelige stadie på en måde, som vi kender det fra Aage Henriksen-traditionen.

Øvelsen er altså, at man ved at forstå og fortolke hovedpersonens forhold til de kvinder, han møder – og ikke mindst den måde, han forholder sig til dem på – kan sige noget om hans karakter. Udvikler han sig til identitet, som Wentzel

argumenterer for, at Per Sidenius gør, så udvikler han sig til et “jeg er jeg” (2024: 45). Hvis han udvikler sig til individualitet, som Wentzel argumenterer for, at Pelle Karlsson gør, så er den finale oplevelse, at “jeg er os” (smst.). Forskellen på de to begreber ligger således i, om jeg’et i sidste ende identificerer sig med sig selv eller med en gruppe. Det første er fattigt, det andet efterstræbelsesværdigt. Det er altså en kronologisk gennemgang af hovedpersonernes respektive udvikling, set gennem (de fleste af) de kvinder, de har en (i bredeste forstand) erotisk relation til, der ifølge Wentzel leder os frem til forståelsen af de to begreber.

Min nysgerrighed går på to forhold. Det første drejer sig om den metode, der ligger til grund for læsningen. Det andet drejer sig om den kønsessentialisme, der ligger indlejret i denne metode. For kan man fortsat læse med en skjult metode, der er 60-70 år gammel i forskningstraditionen? Og kan en moderne (og ofte kønsbevidst) læser forstå og godtage den tradition og tænkning, der ligger bag?

Artiklens præmis lader sig kun retfærdiggøre, hvis man kender til Aage Henriksen- traditionen og individuationstanken, som i forskellig grad har været dominerende på Københavns Universitet siden 1968, hvor Aage Henriksen blev udnævnt til professor. Man kan tale om en skole med en slags mesterlære med esoterisk præg.

Henriksens tankegods og akademiske praksis lader sig ikke sådan lige gengive. Hvis man alligevel skal forsøge, kan man henvise til hans vedvarende læsning af Johan Wolfgang von Goethes *Wilhelm Meisters Lehrjahre* (1796), der både i struktur, forløb og dannelsesideal har dannet præcedens for Henriksens forståelse af de erotiske motiver og sjælens adlen. På dansk grund er dannelsesromanen par excellence Meir Aron Goldschmidts *Hjemløs* (1853-57), men den er sen og romantisk, og har tilsyneladende aldrig haft Henriksens interesse. Hans interesse er derimod gået over Goethe til Baggesen, forbi Oehlenschläger og frem til Blixen. Det centrale i denne traditions tænkning er, at man gennem erotisk afkald kan opnå at udvikle sig åndeligt. I forlængelse af den implicitte logik i *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, kan man med sin dannelse også finde sin plads i samfundet. Denne selverkendelse, der ikke altid flugter med ens indledende drømme om denne verdens storhed og kropslige (seksuelle) tilfredsstillelse, kan udmønte sig i en egentlig individuation (en personlig udvikling af højere orden).

Hele denne tradition ligger implicit i Wentzels læsning af *Lykke-Per* og *Pelle Erobreren*. Der er langt fra tale om metodeløshed, men nok en form for metodeskjulthed, som gør det svært at orientere sig. Kender man Wentzels tidligere arbejder, ved man, at han er en konsekvent læser – og sandsynligvis den mest strukturalistisk orienterede fortolker af Aage Henriksen-traditionen. Men jeg kunne godt tænke mig en mere eksplicit metode, da jeg ikke mener, at man kan antage, at tekstens egen metode er tilstrækkelig – faren her er en idiosynkratisk og selvbekræftende fortolkning uden teoretisk belæg.

Formålet med denne replik er ikke at være polemisk eller kritisk i ordets negative forstand. Formålet er alene at sætte læsningen i perspektiv, især med et ønske om at stille de spørgsmål, som tidsskriftets yngre og/eller mere kønsopmærksomme læsere måtte sidde tilbage med.

At læse Pontoppidan og Nexø med nutidens (køns)briller (som om der fandtes ét par) ville være anakronistisk, hvorfor Wentzel gør det rigtige, når han som udgangspunkt er heteronormativ i sin diskurs. Der, hvor den moderne læser kan have svært ved at købe præmissen, er, når læsningen ikke længere bare er en læsning (eksempelvis af motiver og narrativ udvikling i direkte forlængelse af romanernes interne logik), men derimod antager, at der er en indiskutabel og iboende psykologisk eller eksistentiel ontologi i mennesket, som er knyttet til vedkommendes køn. Den kønsbevidste læser vil stille spørgsmålstegn ved den kønsessentialisme, der synes at ligge implicit i denne eksistentielle forståelse. Dermed ikke sagt, at man ikke kan eller skal læse kønnene i deres kulturelle kontekst, ej heller at nogle egenskaber er eller traditionelt synes knyttet til det maskuline eller det feminine. De to egenskabspuljer kan anerkendes, uagtet om de er kulturskabte eller biologisk determinerede, men det enkelte menneske kan indeholde en langt højere grad af sammensathed. Mange egenskaber tilhører jo også det *at være menneske*, mere end det tilhører manden eller kvinden som sådan. Ofte betragtes manden som mennesket, og kvinden som kønnet; det er også den opfattelse, som begge romaner opererer med. I den kulturelle kontekst, som Pontoppidan og Nexø befinder sig i, er det afgørende at være opmærksom på den vestlige og i bund og grund patriarkalske orden, de er indskrevet i.

Da jeg i min prisopgaveafhandling læste udviklingsromanerne Meïr Aron Goldschmidts *Hjemløs*, Pontoppidans *Lykke-Per* og Jacob Paludans *Jørgen Stein* (1932-33) med henblik på at kortlægge kvindeskikkelsernes betydning for hovedpersonernes udvikling og identitetsdannelse, løste jeg udfordringen ved at fremhæve litteraturen *som litteratur*. For selvom udviklingsromaner som *Lykke-Per* og *Pelle Erobreren* er naturalistiske og realistiske i deres skildring, så er hovedpersonernes tilrettelagte skæbner og livsforløb jo fiktion. Også selvom de i større eller mindre grad har historiske eller biografiske forlæg, og man ofte lever sig så meget ind i romanerne, at man glemmer det. I hvert fald, hvis man identificerer sig med hovedpersonerne. Men det er værd at huske, at ingen – hverken hovedpersoner eller kvindelige karakterer – er andet end karakterer. Altså ikke personer. Karaktererne kan *imitere personer*, også i stærke skildringer af virkeligt erfarede psykologiske forhold, som forfatteren viderebringer gennem beskrivelsen af et handlings- og erfaringsmønster. Men de er fiktive.

Det gælder således også kvindeskikkelserne. Som jeg har vist i min afhandling, så er de kvindelige romankarakterer i *Lykke-Per* (og med stor sandsynlighed også i *Pelle Erobreren*) typiske spejlsfigurer af mandens udvikling. Deres portrætter er alene den mandlige forfatters idé om dem, synsvinkelbæreren oftest den mandlige hovedperson. Jævnfør traditionen bliver kvinderne til hjælpere, der inden for rammerne af en fortælling kan tilrettevise og vejlede en ung mand i *hans* udvikling – helst til noget bedre, eller i de mindste klogere. Opadstigning kan ske på mange måder og i mange forskellige henseender; i en form for åndelig adling, i social opstigen eller i slægtens eller samfundets videreførelse. Eller som afvikling.

I forlængelse af en romantisk tradition, indtager nogle kvinder endda rollen som frelsende kvinder (Bugge & Hermann 2019, Blicher 2020), der er levn fra en dualistisk filosofi med høviske idealer.

I min forståelse af *Lykke-Per*, er Per Sidenius en mandlig hovedperson, der faktisk lykkes i *sin egen dannelse*, idet han integreres i sit eget selv, så fragmenteret og sammensat, som det end måtte være. Han ender med at udfylde den ydmyge funktion som vejassistent i Thy. Hvervet ligger langt fra den karriere og hæder, som han længe troede tilkom ham, men han udfylder ikke desto mindre en plads i samfundet, som han accepterer og føler sig lykkelig i – “i guddommelig Nøgenhed”. Her mener Wentzel, at Per Sidenius alene efterlades med et fattigt “jeg er jeg”. Men er det at kende sig selv ikke den højeste indsigt? At kende sig selv og finde sin plads? Hvor lidt maskulin, den plads så end er? Per Sidenius viser sig jo ikke at være den mand, han troede, han skulle være for at lykkes.

I tillæg mener jeg, at Per Sidenius faktisk oplever en overjordisk kærlighed i forholdet til Jakobe Salomon. Forholdet lader sig ikke rigtigt sig realisere inden for rammerne af den borgerlige orden, som Pontoppidan i sin naturalisme dog har indlagt i værket som grundforståelse, og ikke desto mindre er kærligheden til Jakobe Salomon udtrykt som en metafysisk drøm – det tætteste Per Sidenius kommer på at møde en frelsende kvindeskikkelse. Jakobe Salomon er således en metafysisk drøm i en anti-metafysisk tilværelsesforståelse, hvilket jeg mener, at Wentzel overser. Hvis man antager, at Per Sidenius ikke er det eneste og sidste omdrejningspunkt i fortællingen, selvom han selvfølgelig er hovedperson, men derimod lader det samlede narrativ være *fortællingen*, så transcenderer Jakobe Salomons kærlighed faktisk den borgerlige orden, idet hun efter Per Sidenius’ død opretter og realiserer det børnehjem, der bliver frugten af deres forhold.

Børnehjemmet bliver det egentlige alternativ til deres dødfødte barn. En ny opdragelsespraksis og en ny omsorgssituation, der ikke er forkvklende, en opdragelse, der muliggør en sund åndelig udvikling.

Med denne positive afslutning imiterer *Lykke-Per* dens litteraturhistoriske forlæg, den klassiske dannelsesroman. Således bliver strukturen alligevel hjemme – ude – hjem, hvori den sidste fase (“hjem”), er en hjemkomst på et højere niveau.

Wentzels artikel gør mig klogere, både fordi hovedpersonernes eksistentielle livsvilkår har almenmenneskelig gyldighed, og fordi Wentzel har vidde og prægnans. Desuden har han ikke overraskende blik for overordnede litteraturhistoriske forhold. Men kan man læse hans særegne eksistentialer frem af de to værker? Og hvis ja, må jeg så se noget teori? Eller ligger det implicit i metoden, at erfaring skal være selvgestaltet? Derudover kommer spørgsmålene om, hvorvidt de to køn kan adskilles i to essentielle størrelser? Jeg mener ikke, at man skal være socialkonstruktivist for at spørge til, om mennesket kan rumme mere, end hvad andres opfattelse af deres køn tilskriver dem. Og lige meget hvad, kan læseren så ikke få en redegørelse for kønssynet, når nu det er en så central del af læsningen? En sådan tydelighed kunne måske forklare, om der er tale om jungianske begreber med essentiel kønsforståelse, om dybdepsykologiens implikationer, og i hvilket omfang den Henriksenske individuationstanke kan siges at ligge til grund for en

sådan læsning af et naturalistisk værk som *Lykke-Per* og et socialistisk værk som *Pelle Erobreren*.

Elizabeth Blicher, født 1990, cand.mag. i Dansk fra Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet og bestyrelsesmedlem i Pontoppidan Selskabet.

Litteraturliste

Bugge, David og Hermann, Anna (2019). *Moder, søster, elskte. Frelsende kvindeskikkelser i dansk litteratur*, Forlaget Eksistensen.

Blicher, Elizabeth (2020). Dannelsens kvinder – det frelsende køn. Om kvindeskikkelsernes betydning for hovedpersonens udvikling og identitetsdannelse i Meïr Aron Goldschmidts *Hjemløs*, Henrik Pontoppidans *Lykke-Per* og Jacob Paludans Jørgen Stein, kandidatspeciale og prisopgave fra Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Wentzel, Knud (2024). "Per og Pelle" i *Pontoppidaniana nr. 3*, side 44-71.